

קליטת עולים מאוקראינה ומרוסיה: ממצאי מדידה שנייה (T₁) – 2023

אנה רזניקובסקי-קוראס יעל בכר יורי טפר

מנהלת המחקר במשרד העלייה והקליטה:
נועה עובדיה מנצורי, מנהלת אגף מחקר, חטיבת אסטרטגיה, תכנון, מדיניות ותקציבים
המחקר הוזמן על ידי משרד העלייה והקליטה ומומן בסיועו

עריכת לשון: סיגל אשכנזי
תרגום לאנגלית (תקציר): דוד סימר
עיצוב גרפי: ענת פרקו טולדנו

עורכת ראשית: רויטל אביב מתוק

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | כסלו תשפ"ה | דצמבר 2024

רקע

ב-24 בפברואר 2022 פלש צבא רוסיה לאוקראינה. בשל המלחמה זרמו המוני פליטים מאוקראינה למדינות הגובלות עימה ולמדינות נוספות ובהן ישראל, וכן נוצר גל של הגירת חירום מתוך רוסיה. ההבדלים הניכרים בין עליית חירום זו ובין גלי העליות הקודמים לישראל, העצימו את הצורך למדוד את התאקלמותם של עולים אלו ואת איכות הטיפול בהם. באפריל 2022 נערך סקר בזהב שבחן את צורכי העולים. את שאלון הסקר בנו המדען הראשי של משרד הקליטה וחוקרי צוות תוצאות במכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל והוא נועד לשמש לצורכי מדידה שוטפת ומתוך כוונה מראש להופכו למדידה ראשונה (T_0) ולמדידה שנייה (T_1). ממצאי המדידה השנייה מוצגים בדוח זה.

מטרות

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לעקוב אחר צורכי העולים כשנה וחצי לאחר עלייתם. כלומר, להעריך את קליטתם במגוון תחומי חיים ואת השגת תוצאות הקליטה וההתאקלמות בישראל.

שיטה

כלי המחקר: שאלון הסקר התבסס על שאלון המדידה הראשונה (T_0). רכיבי השאלון הם: מאפייני הרקע של העולים; צרכים בשלושה תחומים: צרכים כלכליים-תעסוקתיים, צרכים בתחום שליטה בשפה ובקבלת שירותים, צרכים רגשיים-חברתיים; תפוקות; מידת השגת התוצאות הרצויות.

מדגם: במחקר הנוכחי נערך סקר טלפוני בקרב 1,004 עולים מרוסיה, אוקראינה ובלרוס, בני 18+ שעלו לישראל לאחר פרוץ מלחמת רוסיה-אוקראינה. השיבו עליו 320 עולים (שיעור השבה של 31.9%).

הליך איסוף המידע והנתונים: איסוף הנתונים נעשה על ידי קבוצת 'גיאוקרטוגרפיה' באמצעות סקר טלפוני בחודשים יולי-אוגוסט 2023 (כשנה וחצי לאחר המדידה הראשונה).

ממצאים

- **מאפייני רקע:** מרבית המשיבים הם: נשים, מבוגרות, מאוקראינה, אקדמאיות, אינן דתיות, דוברות רוסית, הן מגדירות עצמן יהודיות, רמת החיים שלהן בארץ המוצא הייתה בינונית-גבוהה או גבוהה.
- **צרכים:** כלל הצרכים הכלכליים והתעסוקתיים בולטים בעוצמתם ביחס לצרכים האחרים; בתחום צרכים בשליטה בשפה ובקבלת שירותים בלט הקושי בשליטה בשפה העברית; בתחום הצרכים הרגשיים והחברתיים בלטו תחושת מצוקה נפשית ותחושת בדידות.

- **תפוקות:** 96% מן המשיבים למדו עברית באולפן מלא, באולפן חלקי, באופן פרטי או באופן עצמאי; 79% מן המשיבים דיווחו שהם מרוצים מן הסיוע של משרד הקליטה. 69% מן המשיבים דיווחו שהם מרוצים מן הקליטה וההשתלבות בישראל; 54% מן המשיבים ציינו שהם או משהו בסביבתם הקרובה נזקקו לסיוע רגשי-נפשי. עם זה רק 26% דיווחו כי נעזרו בסיוע רגשי-נפשי ציבורי או פרטי.
- **השגת תוצאות רצויות:** 69% מן המשיבים דיווחו כי הם מרגישים כי ישראל היא המדינה שלהם, 78% דיווחו כי היו ממליצים לחבריהם לעלות לישראל ו-81% מן המשיבים דיווחו כי הם בטוחים או חושבים כי הם יישארו לחיות בישראל בעתיד.

המלצות

- מומלץ להציע ולהנגיש לעולים מענים ייעודיים ללימודי עברית כדוגמת אולפן מקוון או שיעורים מוקלטים
- מומלץ לייעד בעלי תפקידים אשר יהיו אמונים על השמת אוכלוסיית העולים בתעסוקה מתוך התחשבות במאפייני הייחודיים, ויוכלו לאתר זירות תעסוקה ייעודיות שבהן נדרש שימוש בשפה הרוסית
- מומלץ לפתח תוכניות לייעוץ ולליווי אישי לפיתוח קריירה בישראל וכן לסייע בהלוואות ובמענקים ליזמות עסקית
- מומלץ ליצור מענים קהילתיים אשר יעניקו מעטפת רגשית וחברתית לעולים באמצעים מגוונים
- מומלץ להנגיש את השירותים הקיימים הן מבחינה לוגיסטית הן מבחינה תרבותית
- מומלץ להגביר את התאמת המענים והשירותים שיש להם השפעה על הצרכים למאפייני העולים

רקע

ב-24 בפברואר 2022 פלש צבא רוסיה לאוקראינה. בשל המלחמה זרמו המוני פליטים מאוקראינה למדינות הגובלות עימה ולמדינות נוספות ובהן ישראל, וכן נוצר גל של הגירת חירום מתוך רוסיה. חלק מפליטי המלחמה מאוקראינה וממהגרי החירום מרוסיה הם זכאי חוק השבות, והם מימשו את זכותם לעלות לישראל. לעלייה זו מאפיינים ייחודיים שכן מדובר בהגירה בהולה מאילוף זמן ומנסיבות חירום.

ההבדלים הניכרים בין עליית חירום זו ובין גלי העליות הקודמים לישראל, העצימו את הצורך למדוד את התאקלמותם של עולים אלו ואת איכות הטיפול בהם. משרד העלייה והקליטה (להלן: משרד הקליטה) ערך כמה סקרים בקרב אוכלוסיית עולים זו באמצעות חברת 'טלדור' ומכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. שני סקרים נערכו בשלב העלייה והמעבר לישראל כדי לבחון את צורכי העולים – (א) בחודש אפריל 2022 סמוך למועד עלייתם לישראל נערך סקר בזק; (ב) בחודשים דצמבר 2022-ינואר 2023 נערך סקר בקרב עולים שעלו לישראל בחודשים יולי-אוקטובר 2022. מלבד שני סקרים אלו ערך משרד הקליטה מחקר בדצמבר 2022 לבחינת מצב התעסוקה של העולים מן המדינות האלה שהוותק שלהם בארץ הוא בין שלושה לשישה חודשים, וכן נערכו מחקרים שבחנו נושאים נוספים בקרב אוכלוסיית עולים זו (כגון מצב הדיור בקרב העולים בישראל).

כאמור, באפריל 2022 נערך סקר בזק. את שאלון הסקר בנו המדען הראשי של משרד הקליטה וחוקרי צוות תוצאות במכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל והוא נועד לשמש לצורכי מדידה שוטפת ומתוך כוונה מראש להופכו למדידה ראשונה (T_0) ולמדידה שנייה (T_1). ממצאי המדידה השנייה מוצגים בדוח זה.

מטרות

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לעקוב אחר צורכי העולים כשנה וחצי לאחר עלייתם. כלומר, להעריך את קליטתם במגוון תחומי חיים ואת השגת תוצאות הקליטה וההתאקלמות בישראל.

שיטה

כלי המחקר

שאלון הסקר פותח במיוחד עבור מחקר זה והתבסס על שאלון המדידה הראשונה (T_0). רכיבי השאלון הם: (1) מאפייני הרקע של העולים; (2) צרכים (קשיים, דאגות ובעיות) בשלושה תחומים: צרכים כלכליים-תעסוקתיים, צרכים בתחום שליטה בשפה ובקבלת שירותים, צרכים רגשיים-חברתיים; (3) תפוקות (מענים ושירותים); (4) מידת השגת התוצאות הרצויות.

מדגם

המחקר נערך בקרב 1,004 עולים מרוסיה, אוקראינה ובלרוס, בני 18+, אשר עלו לישראל לאחר פרוץ מלחמת רוסיה-אוקראינה והשיבו לסקר הטלפוני של משרד העלייה והקליטה באפריל 2022 (שאלון T₀). במחקר הנוכחי נערך סקר טלפוני נוסף (שאלון T₁), ועליו השיבו 320 עולים (שיעורי השבה של 31.9%).

הליך איסוף המידע והנתונים

איסוף הנתונים נעשה על ידי קבוצת 'גיאוקרטוגרפיה' באמצעות סקר טלפוני בחודשים יולי-אוגוסט 2023 (כשנה וחצי לאחר המדידה הראשונה).

ממצאים

מאפייני רקע של המשיבים

מרבית המשיבים הם: נשים (61%), מבוגרות (הגיל הממוצע הוא 50), מאוקראינה (55%), אקדמאיות (62%), אינן דתיות (76%), דוברות רוסית (80%), הן מגדירות עצמן יהודיות (72%), רמת החיים שלהן בארץ המוצא הייתה בינונית-גבוהה או גבוהה (66%).

צרכים (קשיים, בעיות ודאגות)

הצרכים מתחלקים לשלושה תחומים: צרכים כלכליים ותעסוקתיים, צרכים בתחום שליטה בשפה ובקבלת שירותים וצרכים רגשיים וחברתיים.

- כלל הצרכים הכלכליים והתעסוקתיים בולטים בעוצמתם ביחס לצרכים האחרים. הקשיים הבולטים ביותר בתחום זה: קושי רב (במידה רבה / רבה מאוד) למצוא תעסוקה ההולמת את הידע והכישורים (49%) וקושי רב למצוא עבודה או להישאר במקום העבודה (31%).
- בתחום צרכים בשליטה בשפה ובקבלת שירותים בלט הקושי השפתי: 64% מן המשיבים ציינו כי יש קושי רב בשליטה בשפה העברית. עוד דיווחו 45% מן המשיבים על קושי רב בהעברת כספים ונכסים מארץ המוצא, 27% דיווחו על קושי רב באשרור תעודות מקצועיות, דיפלומות ורישיונות.
- בתחום הצרכים הרגשיים והחברתיים בלטו מאוד תחושת מצוקה נפשית (בקרוב 31% מן המשיבים) ותחושת בדידות (בקרוב 24% מן המשיבים).

תפוקות (השימוש במענים ובשירותים ושביעות הרצון מהם)

- לימודי עברית:** 96% מן המשיבים למדו עברית – 57% למדו באולפן מלא (חמש שעות ביום, חמישה ימים בשבוע), 43% למדו באופן עצמאי (באמצעות לומדות ממוחשבות, מורה פרטי וכדומה), 36% למדו באולפן פרטי במימון המדינה ו-14% למדו באולפן חלקי (בשעות הערב או בשעות חלקיות). 61% מן המשיבים שלמדו עברית באולפן מלא או באולפן פרטי דיווחו על שביעות רצון (במידה רבה או במידה רבה מאוד) מלימודי העברית.

- **שירותי קליטה:** 79% מן המשיבים דיווחו שהם מרוצים (במידה רבה או במידה רבה מאוד) מן הסיוע של משרד הקליטה. 69% מן המשיבים דיווחו שהם מרוצים (במידה רבה או במידה רבה מאוד) מן הקליטה וההשתלבות בישראל
- **תמיכה רגשית-נפשית:** 54% מן המשיבים ציינו שהם או משהו בסביבתם הקרובה נזקקו לסיוע רגשי-נפשי. עם זה רק 26% דיווחו כי נעזרו בסיוע רגשי-נפשי ציבורי או פרטי (14.4% מן המדגם), בעיקר בשל חוסר רצון בסיוע כזה, חוסר היכרות עם המענה הציבורי או קבלת עזרה מחברים או ממכרים או ברשתות חברתית

השגת תוצאות רצויות

69% מן המשיבים דיווחו כי הם מרגישים (במידה רבה או במידה רבה מאוד) שישאלהם, 78% דיווחו כי היו ממליצים לחבריהם לעלות לישראל ו-81% מן המשיבים דיווחו כי הם בטוחים או חושבים שישאלרו לחיות בישראל בעתיד.

הבדלים בצרכים בין המדידה הראשונה למדידה השנייה
השוואה בין שתי המדידות העלתה כי במדידה השנייה פחתו הצרכים: קושי בהשתלבות בהשכלה וקושי בסיפוק צורכי התרבות, וגברו הצרכים: קושי במציאת עבודה, קושי בשפה, קושי במימון מגורים ראויים, תחושת זרות בישראל, קשיי השתלבות ילדים במערכת החינוך וקושי באשרור תעודות מקצועיות.

קשרים בין מדד התפוקות (מענים ושירותים) ובין התוצאות הרצויות

היעדר שביעות רצון משירותי הקליטה משפיע השפעה שלילית על השגת התוצאות הרצויות. כלומר, ככל ששביעות הרצון משירותי הקליטה נמוכה יותר, כך פוחת הרצון להמשיך לחיות בישראל, פוחתת תחושת השייכות ופוחתות ההמלצות לחברים לעלות לישראל.

הבדלים בתוצאות בין המדידה הראשונה למדידה השנייה
השוואה בין שתי המדידות העלתה כי התוצאה 'תחושה שישאלהם היא המדינה של המשיב' עלתה במדידה השנייה, ואילו התוצאה 'רצון להישאר בישראל בעתיד' ירדה במדידה השנייה (מ-86% במדידה הראשונה, ל-81% במדידה השנייה), אף כי גם במדידה השנייה השיעור עדיין גבוה (81%) ודומה לשיעור שנמצא במדידה הראשונה בקרב כלל הנחקרים (80%) ולשיעור שנמצא במחקר נוסף שערך משרד הקליטה (84%; משרד העלייה והקליטה, 2023).

המלצות

- לימודי עברית – רבים מן המשיבים ציינו כי אינם דוברים עברית כלל או במידה מספקת למרות הדיווח של 96% מן המשיבים כי הם למדו עברית במסגרת כלשהי. 57% למדו באולפן מלא, 36% למדו באולפן פרטי במימון המדינה, 14% למדו באולפן ערב חלקי והיתר למדו באופן עצמאי. הסיבות לאי-לימוד עברית הן קושי בשילוב לימודים עם עבודה ושעות או מיקום לימודים לא נוח וכן העדפת למידה עצמאית, לכן מומלץ להציע ולהנגיש לעולים מענים ייעודיים ללימודי עברית כדוגמת אולפן מקוון או שיעורים מוקלטים.

- בתחום הכלכלי ובתחום התעסוקתי הקושי הבולט ביותר הוא במציאת עבודה ההולמת את הכישורים ואת המיומנויות של העולים. לרבים מן העולים יש השכלה גבוהה, אך אין להם ידיעה ושליטה מספקת בשפה העברית (גם לאחר שנה בישראל), ולכן גובר הקושי בהשתלבות בתעסוקה. מומלץ לייעד בעלי תפקידים אשר יהיו אמונים על השמת אוכלוסייה זו בתעסוקה מתוך התחשבות במאפייניה הייחודיים, ויוכלו לאתר זירות תעסוקה ייעודיות שבהן נדרש שימוש בשפה הרוסית (לדוגמה: שירותי בנקאות ושירותים ממשלתיים). זאת בייחוד על רקע הקשיים שעלו במחקר בשאלות הפתוחות – משיבים ענו כי אינם יכולים למצות את זכויותיהם ולקבל שירותים לנוכח קשיי שפה והיעדר מענה מותאם. נוסף על כך אפשר לפתח תוכניות לייעוץ ולליווי אישי לפיתוח קריירה בישראל וכן לסייע בהלוואות ובמענקים ליזמות עסקית (שתאפשר בין היתר פיתוח מענים עסקיים וחברתיים לאוכלוסיית העולים).
- בקרב העולים בלטו צרכים רגשיים וחברתיים, בעיקר מצוקה נפשית ותחושות בדידות וזרות. מומלץ ליצור מענים קהילתיים אשר יעניקו מעטפת רגשית וחברתית לעולים באמצעים מגוונים (כגון מועדון חברתי-קהילתי בשכונות עם ריכוזי עולים גבוהים, קבוצות שיח פיזיות או מקוונות, תוכנית תמיכה שמחברת בין עולים צעירים ועולים מבוגרים בין בהתנדבות, כדוגמת תוכנית מחויבות אישית בבתי הספר, ובין בתשלום).
- כמחצית מן המשיבים ציינו כי הם או אחרים בסביבתם הקרובה נזקקו לסיוע רגשי-נפשי, אולם רק כרבע מהם נעזרו בסיוע רגשי-נפשי ציבורי או פרטי. הסיבות העיקריות הן חוסר רצון בסיוע שאולי נובע מתפיסות תרבותיות ואי-הכרת המענים. מומלץ להנגיש את השירותים הקיימים הן מבחינה לוגיסטית (למשל, לחלק לכל העולים עלונים עם מידע וטלפונים על השירותים בשפה הרוסית) הן מבחינה תרבותית (למשל, גיוס אנשי מקצוע מתוך העולים עצמם היכולים לספק מענים רגשיים-נפשיים). מומלץ גם לפעול לאיתור ולזיהוי עולים הזקוקים לעזרה (reaching out).
- מומלץ להגביר את התאמת המענים והשירותים שיש להם השפעה על הצרכים למאפייני העולים (למשל, טיפול מותאם טראומה, מענים רגשיים וסיוע במיצוי זכויות).
- בשל הקשר בין מידת שביעות הרצון משירותי הקליטה ובין התוצאות (תחושת שייכות לישראל, המלצה לחברים לעלות לישראל ורצון להמשיך ולחיות בישראל בעתיד), חשוב לשפר את איכות השירותים ולהגביר את הליכי הפיקוח והבקרה עליהם.